

Анна Євгенівна ГОЛУБ

аспірантка, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1322-6298>

e-mail: golub.anna0@gmail.com

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ СТОСОВНО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОШКОДЖЕННЯ ЧИ ЗНИЩЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У статті досліджено проблему захисту культурних цінностей під час збройного конфлікту, зокрема в умовах агресії проти України. Проаналізовано застосування норм національного та міжнародного кримінального права до випадків пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини, здійснено класифікацію таких злочинних дій проти культурних об'єктів. Розглянуто практику іноземних країн (Малі, Югославія, Сирія). Запропоновано визначити перелік культурних об'єктів, що перебувають у небезпеці, вдосконалити кримінальне законодавство України стосовно кваліфікації злочинів проти культурних цінностей та активніше залучити міжнародні організації до фіксації правопорушень.

Ключові слова: захист культурних цінностей, збройний конфлікт, міжнародна судова практика

ВСТУП

Афоласад Адевумі, дослідниця захисту культурних цінностей під час збройних конфліктів Африки, у своїй роботі вказала на дещо важливе: «Жоден інструмент не заповнить прогалину в ідеологічно мотивованому, навмисному знищенні культурних цінностей, яке здійснюють мілітаристські актори. Саме історична свідомість дає змогу відрізнити народ від населення. У разі Малі іслам прийшов через колонізацію і йому дозволили стерти та знищити історичну свідомість деяких громадян. Це призвело до видалення найбезпечнішого та найміцнішого цита культурної безпеки народу та втрати нитки, яка пов'язує його з найдавнішим минулим предків» [1]. Так само і у разі інших збройних конфліктів, зокрема вторгнення країни-агресора ще з 2014 р., знищення чи пошкодження культурних об'єктів – ідеологічний наступ на ідентичність, самовизначення та історію цілого народу. Такі дії не тільки мають бути покарані, проте і попереджені. Песимістичність пані Адевумі зумовлено історією заповнення ісламом беззахисного Малі, що призвело до втрати ідентичності цією країною, поглинення її жорстокою ідеологією. Цей випадок – вказівка нам на те, що нашу культуру та історію так само хочуть знищити і заповнити це місце ідеологією «руського міра», що ми ніколи не можемо допустити. Тому якщо крадіжка культурних цінностей – це привласнення культури та історії іншим, не маючим на це право народом, то пошкодження чи більш того знищення культурних цінностей – безперечно, спроба стерти нашу ідентичність.

Тому для забезпечення належного притягнення винних осіб до відповідальності слід, на нашу думку, передусім звернутись до практики іноземних країн стосовно пошкодження та знищення культурних цінностей, до системи відповідальності та порядку її застосування.

МЕТА статті – детальне дослідження застосування норм міжнародного права та національного кримінального законодавства в країнах, де зазнали пошкодження чи знищення культурні об'єкти у зв'язку із веденням активних бойових дій, а також визначення на основі проведеного аналізу подальших дій для України в частині захисту власних культурних цінностей у зв'язку зі збройною

агресією росії.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В роботі застосовано такі методи: компаративно-правовий метод – основний метод дослідження, застосовано для порівняння законодавства та судової практики різних держав стосовно кримінальної відповідальності за злочини проти культурних цінностей у період збройних конфліктів, завдяки цьому методу визначено подібності, відмінності та ефективність підходів; історико-правовий метод застосовано для аналізу еволюції підходів до захисту культурних цінностей у різних державах під час воєнних конфліктів; метод правового прогнозування може бути застосовано для обґрунтування пропозицій стосовно вдосконалення національного законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду тощо.

РЕЗУЛЬТАТИ

Передусім слід розглянути саме руйнування культурної спадщини внаслідок злочинного недбальства стосовно цих об'єктів на окупованій території. Неодноразово про руйнування пам'яток архітектури внаслідок неналежного збереження таких об'єктів, чи й поготів внаслідок непрофесійної «реставрації» повідомляють ЗМІ. Такі випадки непоодинокі, зокрема після окупації Криму Генуезька фортеця фактично контролюється росіянами як «Державна бюджетна установа Республіки Крим «Музей-заповідник «Судацька фортеця»». На території навіть почали будувати готельні приміщення і додаткові туалети. Внаслідок цього сталося непоправне: вночі з 16 на 17 листопада 2015 р. одна з веж фортеці обвалилася. Т.зв. керівництво новоствореного музею ДБУ РК «Судацька фортеця» замість того, щоб належно відреставрувати пам'ятку, вирішило нашвидкуруч «поправити непоправне», тобто проявило злочинну недбалість. Наспів провели «реставрацію» – найнято будівельників без досвіду реставрації історичних об'єктів, до того ж таких давніх, як цей, просто зробили бетонний фундамент і збудували з автентичного каміння копію тієї вежі, з використанням сучасного цементного розчину [8], повідомляє інформаційний ресурс «Голос Криму». Часткове руйнування вежі № 19 Генуезької фортеці у Криму означає,

що окупаційна влада у Криму порушує п. 1 ст. 5 Гаазької конвенції, згідно з якою одна сторона, що окупує повністю або частково територію іншої сторони, повинна в міру можливості підтримувати зусилля компетентних національних органів влади окупованої території, щоб забезпечити охорону і збереження її культурних цінностей [10, с. 257]. Фактично такі дії порушують конкретні положення міжнародного права: «Окупант повинен у межах можливого підтримувати охорону культурних цінностей, які розміщено на окупованій території, у співпраці з національними органами охорони культурної спадщини. Якщо це неможливо, він повинен звернутися до компетентного міжнародного органу (наприклад, ЮНЕСКО)» (ст. 5 Гаазької конвенції 1954 р.) [3]; «Будь-яка окупаційна влада повинна утримуватись від дій або бездіяльності, які можуть призвести до пошкодження культурних цінностей, що перебувають під її контролем» (ст. 9 Додаткового протоколу II до Гаазької конвенції (1999)) [9].

Заразом руйнування відбувається не тільки за рахунок неналежного збереження пам'яток на окупованій території, а й у разі ведення воєнних дій та влучань у прилеглі до пам'яток чи місць їх схову території, або ж у самі пам'ятки. Наприклад, найбільші музеї сходу України зі значною часткою Музейного фонду України залишилися на тимчасово окупованій частині – в ДНР/ЛНР, зокрема у Донецьку до початку АТО було відомо всього 140 музеїв і музейних кімнат (державних, відомчих, громадських), наприклад: державні обласні краєзнавчий і художній; підприємств і організацій – Музей історії і розвитку Донецької залізниці, де знаходилося 2000 експонатів, 25 поїздів; народні; природні. Під час бойових дій у серпні 2014 р. особливо постраждав Донецький обласний краєзнавчий музей – з 29 залів збереглося 3, значно поруйнована археологічна частина [11, с. 30-31]. Стосовно руйнувань повномасштабного вторгнення годі і говорити: Україна заздала колосального бомбардування та руйнації не тільки культурних пам'яток, але й великої кількості, на превеликий жаль, житлової зони. Станом на серпень 2024 р., за даними ЮНЕСКО, «від початку повномасштабного вторгнення росії 432 культурні об'єкти верифіковано Організацією як пошкоджені або знищені» [14]. Протягом декількох тижнів російські війська атакували місто Київ, де знаходяться Печерська Лавра і собор Святої Софії – об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО. До списку спадщини ЮНЕСКО, крім об'єктів у Києві та Криму, входить старе місто Львова та три інші об'єкта. Зокрема, будинок Держпрому у Харкові, який внесено ЮНЕСКО у список об'єктів для посиленого захисту, 7 вересня 2023 р. уражено фугасною авіабомбою, зокрема зруйновано кілька поверхів, пряме влучання у будівлю [12]. І знову ж таки стосовно прямого влучання в такі об'єкти йдеться мова про порушення норм міжнародного права: «Сторони зобов'язуються утримуватися від будь-якого використання культурних цінностей, їх охоронних знаків та їх безпосереднього оточення для цілей, які можуть спричинити їх знищення або пошкодження у разі збройного конфлікту, та від будь-яких ворожих дій, спрямованих проти них» (ст. 4 Гаазької конвенції 1954 р. про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту) [2]; «Серйозні порушення законів і звичаїв війни... включають: умисне спрямування атак проти будівель, прис-

вячених релігії, освіті, мистецтву, науці або благодійним цілям, історичних пам'яток... за умови, що вони не використовуються у військових цілях» (Ст. 8(2)(b)(ix) Римського статуту МКС (1998)) [13].

Судову практику стосовно пошкодження та знищення культурних цінностей здебільшого зосереджено саме на другому розглянутому нами складі злочину: на безпосереднє поцілення об'єктів культурної спадщини. Водночас переважно питання про притягнення особи до відповідальності вирішується на основі визначення того, чи виправдано такі дії проти культурної спадщини воєнною необхідністю. Зокрема, вперше Міжнародний кримінальний суд в Гаазі розглянув справу про знищення та пошкодження культурної спадщини в 2016 р. – це справа проти малійського ісламіста Ахмад Аль Факі Аль-Махді, якого обвинувачено у знищенні історичних та релігійних пам'яток у місті Тімбукту (2012 р.). Ці пам'ятники стародавньої архітектури внесено до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. В доповіді прокурор зазначив досить цікавий аргумент на користь засудження Аль-Махді: «Всі факти відкриті та очевидні. Напад отримав широке висвітлення у ЗМІ у всьому світі. Пан Ахмад Аль-Факі Аль Махді та його співвиконавці виявили всьому світові свою зневагу до цих будівель та до правил, встановлених Римським статутом, який визначає таку поведінку як військовий злочин... Знищені мавзолеї мали важливе значення з релігійного погляду, з історичного погляду та з погляду тотожності. Такий напад на будівлі, присвячені релігії та історичним пам'яткам, належить до категорії злочинів, які руйнують коріння цілого народу і глибоко і безповоротно впливають на його суспільні практики та структури. Саме тому такі дії є злочином відповідно до ст. 8(2)(e)(iv) Римського статуту» [6]. Крім цього, доказами сторони обвинувачення стали покази свідків, які визначають ці будівлі як важливі для здійснення релігійних обрядів у регіоні, як такі, що використовуються щоденно та підтверджують участь Аль-Махді в їх знищенні. Африканський союз, Рада Безпеки ООН, Економічне співтовариство західноафриканських держав (ECOWAS), ЮНЕСКО та багато країн висловили рішуче засудження цих подій. Долучено також експертів та спеціалістів, що надали свої висновки у справі. Загалом варто вказати, що саму риторику прокурора спрямовано скоріше не на доведення вини обвинуваченого, а доведення розміру шкоди, завданої суспільству його діями, значення цих пам'яток для релігії та общини. Прокурор вказує, що «знищити мавзолеї Тімбукту – це стерти елемент колективної ідентичності, побудований століттями», і схожа риторика властива усім виступам прокурора та самому рішення, яке присудило Аль-Махді 9 років в'язниці із компенсацією. Показання свідків у цій справі більше зводяться до важливості монументів для їх власного життя та життя общини, прокурор не звертає увагу на показання експертів, а коли звертає, то знову ж таки в контексті важливості знищених об'єктів. Оскільки у справі Аль-Махді Суд керувався ст. 15(1) Другого протоколу, то можливим, на нашу думку, в межах цієї статті ініціювати і судовий розгляд про напад, привласнення, пошкодження та знищення культурних цінностей на окупованій території України.

Схожих елементів набуває процес для Югославії, де найбільше актуальних рішень про знищені культурні цінності. Так, у справі проти Тихомира Блашкіча Суд

вказав, що зруйнування чи пошкодження об'єкта «не може бути виправдане жодною військовою метою», що «єдиними причинами та поясненнями таких вчинків може бути дискримінація» [5]. Тобто у суті навіть аргументи трибуналу за різними справами різняться – тому друга сторона конфлікту може використати їх у різний спосіб: одна справа вказує, що це не має бути військовий об'єкт, інші – що різниці в цьому немає. Другий же протокол говорить про просто знищення чи пошкодження майна різних форм власності. У справі Павле Стругара (у 2005 р. Міжнародний кримінальний трибунал для Югославії визнав його винним у нападі на місто Дубровик, що, зокрема, спричинило пошкодження культурних об'єктів) трибунал вказав на такі умови визнання пошкодження чи знищення злочинним в умовах збройного конфлікту:

«(i) знищення майна відбувається у великих масштабах;
(ii) знищення не виправдане військовою необхідністю; та

(iii) злочинець діяв з наміром знищити відповідне майно або безрозсудно нехтуючи ймовірністю його знищення» [4, с. 129-130].

Водночас, як зазначає далі трибунал, «Звертаючись до першого елемента, тобто того, що руйнування мало місце у «великих масштабах», Палата вважає, що хоча цей елемент вимагає доказу того, що значну кількість об'єктів пошкоджено або знищено, він не вимагає повного знищення міста, селища чи села» [4, с. 130]. Тобто хоч і у разі Стругара це не потребувало доказування, умовно, тому що дійсно за його командування пошкоджено досить велику кількість будівель, все ж це залишається оціночним поняттям для Суду. Цікавими є далі аргументи Суду про «військову необхідність»: «палата вважає, що військову необхідність можна доцільно визначити для сучасних цілей з посиленням на широко визнане визначення військових цілей у ст. 52 Додаткового протоколу I як «тих об'єктів, які за своїм характером, розташуванням, призначенням або використанням роблять ефективний внесок у військові дії та повне або часткове знищення, захоплення або нейтралізація яких, за обставин, що склалися тоді, надає певну військову перевагу». Чи може бути досягнуто військової переваги, має вирішуватися як постановила Судова палата у справі Галіча, з погляду «особи, яка обмірковує напад, включаючи інформацію, доступну останній, про те, що об'єкт використовується для здійснення ефективного внеску у військові дії». Інакше кажучи, кожна справа має розглядатися на основі її фактів. Посилаючись на свій попередній висновок про те, що станом на 6 грудня 1991 р. у Старому місті не було військових цілей, Палата вважає, що питання пропорційності у визначенні військової необхідності не виникає на основі фактів цієї справи» [4, с. 130-131]. Стосовно воєнної необхідності, то, на нашу думку, не може бути виправданим ракетний удар по житловій зоні чи культурних об'єктах, наприклад, в Одесі, чи можливо поцілення парку Шевченка в Києві 10 жовтня 2022 р. (а точніше дитячого майданчику у цьому парку, який, безумовно, не є воєнною ціллю), що призвело до пошкодження маєтку Ханенків (й одноіменного музею) [15]. Очевидно, ці дії має бути кваліфіковано як пошкодження чи знищення культурних цінностей відповідно, що нестиме за собою міжнародно-правову кримінальну відповідальність.

Під час громадянської війни у Сирії варто вказати, що більшість культурних об'єктів, що є спадщиною ЮНЕСКО, або непоправно пошкоджено, або ж повністю знищено, як урядом і країнами, що втрутились у конфлікт, так і Ісламською державою Іраку та Леванту (ІДІЛ), для якої культурні цінності суперечать сутності їх ідеології, тому має бути знищено. Неодноразово у цьому конфлікті культурні об'єкти ставали військовими об'єктами, що підставляло їх під удар (наприклад, відома фортеця Крак де Шевальє [2, с. 43 (682)]). І в цьому контексті багато дослідників вказують, що не слід звинувачувати владу Сирії, яка не змогла належно захистити та вивезти свої цінності до початку збройного конфлікту, оскільки країна стикнулася із браком фінансування, а самі ці цінності досить часто або вкрай габаритні (як статуї), або взагалі нерухомі. Захист же культурних цінностей під час конфлікту практично неможливий: «Зокрема, контроль ІДІЛ над деякими об'єктами спадщини наражає на особливу небезпеку тих, хто займаються їх охороною, що продемонстровано обезголовленням колишнього директора Центру старожитностей Пальміри у серпні 2015 р.» [2, с. 35 (674)]. Звичайно, є ситуації, коли сторона конфлікту ніяк не може втрутитись в незаконне пошкодження чи знищення культурних цінностей, ніяк не може убезпечити, наприклад, свої нерухомі об'єкти від тих самих ракетних атак, або ж у разі їх недоступності в зв'язку з окупацією (йдеться, зокрема, про неналежне збереження культурної спадщини, до якої практично немає судової практики). У цьому разі, на нашу думку, передусім слід визначити конкретний список культурних об'єктів, що підлягають охороні та знаходяться в небезпеці. По-друге, безперечно, систематично та наполегливо звертатись до країни-агресора із застереженням до пошкодження чи знищення культурних цінностей, що дасть нам змогу поруч із притягненням винних осіб до кримінальної відповідальності та міжнародно-правової відповідальності, вичерпати всі необхідні та можливі засоби захисту наших культурних цінностей під час збройного конфлікту.

Водночас варто вказати, що міжнародно-правова відповідальність фактично є останнім кроком у здійсненні заходів захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту: поруч із застереженнями, залученням міжнародних організацій до процесу фіксації порушень тощо слід вичерпати усі засоби правового впливу на правопорушника, тобто здійснити належне кримінальне переслідування винної особи. Для цього звичайно потрібна чітка нормативно-правова база: як законодавство про охорону культурних цінностей, так і кримінально-правове законодавство. Нині Кримінальний кодекс України (ККУ) не вирізняє окремо злочинів у сфері захисту культурної спадщини в контексті збройного конфлікту, а всі можливі карані діяння в цій царині кваліфікуються за ст. 438 ККУ, що не дає змоги ні виявити особливий режим охорони культурних цінностей поруч з іншими об'єктами, ні виконати міжнародні зобов'язання України (в частині, наприклад, нещодавно ратифікованої Нікосійської конвенції Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями, яку відкрито для підписання 19 травня 2017 р.).

ВИСНОВКИ

З огляду на вищезазначене, на нашу думку, передусім

слід визначити конкретний список культурних об'єктів, що підлягають охороні та знаходяться в небезпеці та систематично та наполегливо звертатись до країни-агресора із застереженням до пошкодження чи знищення культурних цінностей. По-друге, слід безперервно також залучати міжнародні організації до не тільки фіксування масштабних пошкоджень та знищень культурної спадщини внаслідок ракетних ударів державою-агресором, але й до документування пошкоджень та знищень культурних об'єктів на окупованих територіях внаслідок неналежного збереження окупантами національних культурних цінностей. Це дасть змогу Україні максимально застосувати наявні міжнародно-правові механізми захисту культурної спадщини під час збройного конфлікту.

Водночас, звісно, якісних змін потребує законодавство про кримінальну відповідальність в частині забезпечення відмежування складів посягань проти культурних цін-

ностей від складів інших правопорушень, вчинених в умовах збройного конфлікту. Це передусім дасть змогу виконати міжнародні зобов'язання України, а по-друге – відобразити в чинному законодавстві особливе відношення до культурних цінностей порівняно із звичайними родовими речами. І, по-третє, дасть змогу якісно здійснювати облік таких злочинів, оскільки нині із загальної сукупності злочинних діянь практично неможливо отримати чітке розуміння статистики та сутності саме посягань проти культурних цінностей.

Враховуючи це, варто зазначити, що Україну чекає ґрунтовна робота із забезпечення належного правового регулювання культурних цінностей у мирний час та під час збройного конфлікту. Отже, ефективне правове реагування на посягання проти культурних цінностей потребує комплексного підходу, що охоплює як законодавче реформування, так і міжнародну адвокацію та фіксацію порушень.

Список використаних джерел

1. Adewumi A.A. War time pains, all time pains: spoilage of cultural property in Mali. *Art Antiquity & L.* 2013. №18. URL: <https://www.thefreelibrary.com/War+time+pains%2C+all+time+pains%3A+spoilage+of+cultural+property+in+Mali-a0361847935>
2. Choudhury M., Arimatsu L. Protecting Cultural Property in Non-International Armed Conflicts: Syria and Iraq. *International law studies.* 2015. Vol. 91. pp. 641-698. URL: https://www.academia.edu/100331433/Protecting_Cultural_Property_in_Non_International_Armed_Conflicts_Syria_and_Iraq
3. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. The Hague, 14 May 1954. 25 p. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf
4. PROSECUTOR v. PAVLE STRUGAR: Judgement. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. IN TRIAL CHAMBER II. Case No. IT-01-42-T. January 31, 2005. URL: <https://www.icty.org/x/cases/strugar/tjug/en/str-tj050131e.pdf>
5. Prosecutor v. Tihomir Blaskic (Appeal Judgement), IT-95-14-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 29 July 2004. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4146f0eb4.html>
6. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, at the opening of the confirmation of charges hearing in the case against Mr Ahmad Al-Faqi Al Mahdi. International Criminal Court. 1 March 2016. URL: <https://www.icc-pi.int/Pages/item.aspx?name=otp-stat-01-03-16>
7. Війна Росії проти культурної спадщини України: Стислий огляд ДСЄП (Дослідницька служба Європейського парламенту). PE 729.377 – квітень 2022 р. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG-729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf
8. Генуезька фортеця в Судаку: період окупації. Матеріали Інтернет-видання «Голос Криму», секція «Культура» від 21.09.2020 р. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/henezka-fortetsia-v-sudaku-period-okupatsii/>
9. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року. м. Гаага, 26 березня 1999 року (Приєднання України до Другого протоколу згідно Закон № 585-IX від 30.04.2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text
10. Криволапов Б.М. Захист культурних цінностей під час конфлікту на Південному Сході України. *Культура і сучасність.* 2018. №. 1. С. 274-278.
11. *Культурні цінності Криму і Донбасу в умовах війни та окупації*: Матеріали Круглого столу «Історико-культурний та науковий потенціал Півдня та Сходу України в умовах окупації та воєнних дій: загрози, втрати, перспективи збереження та відновлення» (Київ, 12 листопада 2015 р.). Київ, 2016. 90 с.
12. Пряме влучання у Держпром: в якому стані пам'ятка після удару російських військ. *Матеріали інтернет-видання «Суспільне. Харків».* 28 жовтня 2024 року. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/867899-prame-vlucanna-u-derzprom-v-akomu-stani-pamatka-pisla-udaru-rosijskih-vijsk/>
13. Римський статут міжнародного кримінального суду (ратифіковано із заявами Законом № 3909-IX від 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
14. Україна: ЮНЕСКО об'єднало військових, спеціалістів культури та фахівців правової системи для захисту культурних цінностей. Офіційний портал ЮНЕСКО в Україні. Розділ «Новини». 12 серпня 2024 р. URL: <https://www.unesco.org/uk/articles/ukrayina-yunesko-obyednalo-viyskovykh-spetsialistiv-kultury-ta-fakhivtsiv-pravovoyi-systemy-dlya>
15. Через ранкові обстріли у Києві пошкоджено філармонію і музеї Ханенків та Шевченка: матеріал інформаційного видання «Українська правда» від 10 жовтня 2022 р. URL: <https://life.prawda.com.ua/culture/2022/10/10/250761/>

References

1. Adewumi A.A. War time pains, all time pains: spoilage of cultural property in Mali. *Art Antiquity & L.* 2013. №18. URL: <https://www.thefreelibrary.com/War+time+pains%2C+all+time+pains%3A+spoilage+of+cultural+property+in+Mali-a0361847935>
2. Choudhury M., Arimatsu L. Protecting Cultural Property in Non-International Armed Conflicts: Syria and Iraq. *International law studies.* 2015. Vol. 91. pp. 641-698. URL: https://www.academia.edu/100331433/Protecting_Cultural_Property_in_Non_International_Armed_Conflicts_Syria_and_Iraq
3. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention. The Hague, 14 May 1954. 25 p. URL: https://en.unesco.org/sites/default/files/1954_Convention_EN_2020.pdf

4. PROSECUTOR v. PAVLE STRUGAR: Judgement. International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of Former Yugoslavia since 1991. IN TRIAL CHAMBER II. Case No. IT-01-42-T. January 31, 2005. URL: <https://www.icty.org/x/cases/strugar/tjug/en/str-tj050131e.pdf>

5. Prosecutor v. Tihomir Blaskic (Appeal Judgement), IT-95-14-A. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). 29 July 2004. URL: <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4146f0eb4.html>

6. Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, at the opening of the confirmation of charges hearing in the case against Mr Ahmad Al-Faqi Al Mahdi. International Criminal Court. 1 March 2016. URL: <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=otp-stat-01-03-16>

7. Війна Росії проти культурної спадщини України: Стислий огляд ДСЄП (Дослідницька служба Європейського парламенту). PE 729.377 – квітень 2022 р. URL: https://ukraine.europarl.europa.eu/cmsdata/250651/0133_1258078_EPRS-AaG-729377-Russias-war-Ukraine-cultural-heritage-FINAL-ForTrad.pdf

8. The Genoese Fortress in Sudak: the Period of Occupation. *Materials from the online publication "Voice of Crimea", section "Culture"* dated 21.09.2020. URL: <https://culture.voicecrimea.com.ua/uk/henuzka-fortetsia-v-sudaku-period-okupatsii/>

9. Second Protocol to the Hague Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict 1954. The Hague, March 26, 1999 (Accession of Ukraine to the Second Protocol in accordance with Law No. 585-IX of 04/30/2020). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text

10. Kryvolapov B.M. Protection of Cultural Property during the Conflict in the South-East of Ukraine. *Culture and Modernity*. 2018. No. 1. pp. 274-278.

11. *Cultural values of Crimea and Donbas in conditions of war and occupation: Materials of the Round Table "Historical, cultural and scientific potential of the South and East of Ukraine in conditions of occupation and military operations: threats, losses, prospects for preservation and restoration"* (Kyiv, November 12, 2015). Kyiv, 2016. 90 p.

12. Direct hit on Derzhprom: what is the condition of the monument after the strike by Russian troops. *Materials of the online publication "Suspilne. Kharkiv"*. October 28, 2024. URL: <https://suspilne.media/kharkiv/867899-prame-vlucanna-u-derzprom-v-akomu-stani-pamatka-pisla-udaru-rosijskih-vijsk/>

13. Rome Statute of the International Criminal Court (ratified with applications by Law No. 3909-IX of 21.08.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

14. Ukraine: UNESCO unites military, cultural and legal experts to protect cultural values. Official UNESCO portal in Ukraine. "News" section. August 12, 2024. URL: <https://www.unesco.org/uk/articles/ukrayina-yunesko-obyednalo-viyskovykh-spetsialistiv-kultury-ta-fakhivtsiv-pravovoyi-systemy-dlya>

15. Due to morning shelling in Kyiv, the Philharmonic and the Khanenko and Shevchenko museums were damaged: material from the information publication "Ukrainian Truth" dated October 10, 2022. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/10/10/250761/>

Anna HOLUB

postgraduate student, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1322-6298>

e-mail: golub.anna0@gmail.com

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PRACTICE OF FOREIGN STATES REGARDING CRIMINAL LIABILITY FOR DAMAGE OR DESTRUCTION OF CULTURAL VALUES DURING ARMED CONFLICT

This paper explores the urgent issue of protecting cultural property during armed conflicts, with particular focus on the full-scale aggression against Ukraine. The research investigates the application of national and international criminal law to instances of destruction or damage to cultural heritage and evaluates the sufficiency of existing legal mechanisms. A detailed classification of such offenses is proposed, distinguishing between crimes resulting from direct military actions (e.g., missile strikes and artillery shelling) and those stemming from the inadequate preservation, looting, or improper restoration of cultural heritage by occupying forces. The paper also examines relevant international precedents, including legal responses to crimes against cultural property in Mali (Timbuktu), the former Yugoslavia, and Syria, demonstrating how international tribunals and institutions have addressed similar violations.

Special attention is given to the necessity of compiling a specific and up-to-date register of cultural heritage sites under threat in Ukraine. This would serve as a basis for both targeted protection and timely diplomatic and legal response. The authors emphasize the critical role of international organizations not only in recording large-scale destruction caused by military aggression but also in monitoring the status of cultural heritage in temporarily occupied territories, where systemic neglect, unauthorized interventions, and illicit trafficking may lead to irreparable damage.

In addition, the paper argues for improving Ukraine's criminal legislation by clearly distinguishing crimes against cultural heritage from other war-related offenses, which would facilitate better legal qualification, statistical tracking, and international cooperation. Such reforms are necessary for Ukraine to fulfill its international obligations under The Hague Convention of 1954 and its Protocols, as well as other relevant instruments of international cultural protection law. Finally, the paper advocates for the establishment of stronger legal, institutional, and diplomatic frameworks to preserve and protect cultural values both in peacetime and during armed conflict, ensuring their survival for future generations.

Keywords: protection of cultural values, armed conflict, international case law